

KORXONANING DAROMADLILIK DARAJASINI OSHIRISH YO‘LLARI

Muzrapova Shahnoza Saydullayevna

**Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Buxgalteriya va statistika kafedrası
o‘qituvchisi PhD.**

Ibragimov Farrux Iskandar o‘g‘li

Bank ishi va audit yo‘nalishi 123-guruh talabasi

Annotatsiya

Ushbu ilmiy maqolada korxonalarning daromadlilik darajasini oshirishning iqtisodiy mohiyati, moliyaviy natijalarga ta’sir etuvchi asosiy omillar va samaradorlikni oshirish yo‘llari tahlil qilinadi. Shuningdek, korxona xarajatlarini optimallashtirish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, marketing strategiyalarini takomillashtirish hamda moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish orqali daromadlilikni oshirish masalalari yoritiladi. Maqolada korxonalarning barqaror rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: korxona, daromadlilik, rentabellik, foyda, moliyaviy natijalar, xarajatlarni optimallashtirish, ishlab chiqarish samaradorligi, investitsiya, marketing, iqtisodiy samaradorlik.

Kirish

Bugungi kunda bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalarning moliyaviy barqarorligini ta’minlash, raqobatbardoshligini oshirish va uzoq muddatli rivojlanishga erishish muhim iqtisodiy vazifalardan biri hisoblanadi. Korxona faoliyatining samaradorligi, avvalo, uning daromad olish qobiliyati va mavjud resurslardan qay darajada oqilona foydalanishiga bog‘liq.

Daromadlilik korxonaning iqtisodiy faoliyati natijalarini ifodalovchi muhim ko‘rsatkichlardan biri bo‘lib, u korxonaning o‘z mablag‘lari, ishlab chiqarish resurslari va investitsiyalaridan foydalanish samaradorligini tavsiflaydi. Daromadlilik darajasining yuqori bo‘lishi korxonaning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash, ishlab chiqarishni kengaytirish va yangi investitsiya loyihalarini amalga oshirish imkoniyatlarini oshiradi.

Shu sababli korxonalarda daromadlilikni oshirishning iqtisodiy mexanizmlarini o‘rganish, mavjud muammolarni aniqlash va samarali boshqaruv usullarini ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

1. Korxona daromadliligining iqtisodiy mohiyati va ahamiyati

Korxona daromadliligi — bu xo‘jalik yurituvchi subyektning o‘z faoliyati davomida olgan moliyaviy natijalarining sarflangan resurslar, aktivlar yoki tushumga nisbatan samaradorligini ifodalovchi iqtisodiy ko‘rsatkichdir.

Daromadlilik tushunchasi foyda bilan chambarchas bog‘liq. Foyda korxonaning daromatlari va xarajatlari o‘rtasidagi farqni ifodalasa, rentabellik ushbu foydaning ma‘lum iqtisodiy ko‘rsatkichga nisbatan nisbatini ko‘rsatadi.

Korxona faoliyatida daromadlilikni baholash uchun quyidagi asosiy ko‘rsatkichlardan foydalaniladi:

1. Sotuv rentabelligi (ROS):

$$ROS = \frac{\text{Sof foyda}}{\text{Sof tushum}} \times 100\% \quad ROS = \frac{\text{Sof foyda}}{\text{Sof tushum}} \times 100\%$$

Ushbu ko‘rsatkich korxonaning har bir so‘mlik sof tushumidan qancha sof foyda olishini ifodalaydi.

2. Aktivlar rentabelligi (ROA):

$$ROA = \frac{\text{Sof foyda}}{\text{O‘rtacha jami aktivlar}} \times 100\% \quad ROA = \frac{\text{Sof foyda}}{\text{O‘rtacha jami aktivlar}} \times 100\%$$

Mazkur ko‘rsatkich korxona aktivlaridan foydalanish samaradorligini baholash imkonini beradi.

3. Xususiy kapital rentabelligi (ROE):

$$ROE = \frac{\text{Sof foyda}}{\text{O‘rtacha xususiy kapital}} \times 100\% \quad ROE = \frac{\text{Sof foyda}}{\text{O‘rtacha xususiy kapital}} \times 100\%$$

Ushbu ko‘rsatkich korxona mulkdorlari kapitalidan foydalanish samaradorligini aks ettiradi.

Daromadlilik ko‘rsatkichlarini muntazam tahlil qilish korxonaga moliyaviy holatni baholash, xarajatlarni nazorat qilish va strategik qarorlar qabul qilishda yordam beradi.

2. Korxona daromadliligiga ta‘sir etuvchi asosiy omillar

Korxonaning daromadlilik darajasi ichki va tashqi omillar ta‘sirida shakllanadi.

Ichki omillar:

- Ishlab chiqarish xarajatlarining hajmi va tarkibi.
- Mehnat unumdorligi va xodimlar malakasi.
- Asosiy vositalardan foydalanish samaradorligi.
- Mahsulot sifati va raqobatbardoshligi.

- Boshqaruv tizimining samaradorligi.
- Marketing va sotuv faoliyatining tashkil etilishi.
- Moliyaviy resurslardan foydalanish darajasi.

Tashqi omillar:

- Bozordagi talab va taklifning o'zgarishi.
- Raqobat muhitining kuchayishi.
- Xomashyo va energiya resurslari narxlarining o'zgarishi.
- Inflyatsiya va foiz stavkalari.
- Soliq va iqtisodiy tartibga solish sharoitlari.
- Texnologik yangilanishlar va iste'molchilar ehtiyojlari.

Ichki omillar korxona boshqaruvi orqali bevosita nazorat qilinishi mumkin.

Tashqi omillar esa korxonadan moslashuvchan strategiya va samarali rejalashtirishni talab etadi.

3. Korxona daromadliligini oshirishning asosiy yo'nalishlari

3.1. Xarajatlarni optimallashtirish

Korxona daromadliligini oshirishning muhim yo'nalishlaridan biri ishlab chiqarish va boshqaruv xarajatlarini oqilona tashkil etishdir. Bunda ortiqcha sarf-xarajatlarni aniqlash, xomashyo va materiallardan tejamkor foydalanish hamda energiya samaradorligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xarajatlarni optimallashtirish jarayonida mahsulot sifatini pasaytirmaslik va ishlab chiqarishning uzluksizligini ta'minlash zarur. Xarajatlarni muntazam tahlil qilish orqali korxona resurslardan samarali foydalanish imkoniyatlarini aniqlashi mumkin.

3.2. Ishlab chiqarish samaradorligini oshirish

Ishlab chiqarish samaradorligini oshirish korxonaning mavjud ishlab chiqarish quvvatlaridan to'liq va oqilona foydalanishini nazarda tutadi. Zamonaviy uskunalarni joriy etish, ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish va mehnat unumdorligini oshirish mahsulot tannarxini kamaytirishga yordam beradi.

Shuningdek, ishlab chiqarish jarayonidagi bekor turishlar, mahsulot nuqsonlari va resurslarning ortiqcha sarfini kamaytirish orqali korxonaning iqtisodiy samaradorligini oshirish mumkin.

3.3. Mahsulot sifati va raqobatbardoshligini oshirish

Mahsulot sifati korxonaning bozordagi mavqei va iste'molchilar ishonchini belgilovchi muhim omillardan biridir. Sifatli mahsulot ishlab chiqarish mijozlar ehtiyojini qondirish, takroriy xaridlarni rag'batlantirish va korxona obro'sini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Mahsulot assortimentini bozor talabiga moslashtirish, innovatsion yechimlardan foydalanish va mijozlar fikrini muntazam o'rganish korxonaning sotuv hajmini oshirish imkoniyatlarini kengaytiradi.

3.4. Marketing va sotuv strategiyasini takomillashtirish

Zamonaviy bozor sharoitida samarali marketing strategiyasi korxona daromadlilikini oshirishning muhim vositasi hisoblanadi. Bozorni segmentlarga ajratish, iste'molchilar ehtiyojlarini o'rganish, raqamli marketing vositalaridan foydalanish va sotuv kanallarini kengaytirish mahsulotga bo'lgan talabni oshirishga yordam beradi.

Shu bilan birga, mijozlar bilan uzoq muddatli munosabatlarni shakllantirish, xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilash va sotuvdan keyingi xizmatlarni rivojlantirish ham korxona daromadlariga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

3.5. Raqamli texnologiyalarni joriy etish

Korxona faoliyatiga raqamli texnologiyalarni joriy etish boshqaruv jarayonlarini tezlashtirish, ma'lumotlarning aniqligini oshirish va resurslardan foydalanishni samarali tashkil etish imkonini beradi.

Buxgalteriya hisobi, ombor nazorati, mijozlar bilan ishlash va ishlab chiqarishni boshqarish tizimlarini avtomatlashtirish inson omili bilan bog'liq xatolarni kamaytirishi mumkin.

Raqamli texnologiyalar yordamida korxona daromad va xarajatlar to'g'risidagi ma'lumotlarni tezkor tahlil qilib, asoslangan boshqaruv qarorlarini qabul qilishi mumkin.

3.6. Moliyaviy resurslarni samarali boshqarish

Korxonaning moliyaviy resurslarini oqilona boshqarish daromadlilikni oshirishda muhim o'rin tutadi. Bunda pul oqimlarini rejalashtirish, debitorlik qarzlarni nazorat qilish, aylanma mablag'lardan samarali foydalanish va investitsiya loyihalarini iqtisodiy jihatdan baholash zarur.

Moliyaviy rejalashtirish orqali korxona mablag'lar yetishmovchiligining oldini olishi, ortiqcha moliyaviy xarajatlarni kamaytirishi va mavjud kapitaldan samarali foydalanishi mumkin.

4. Korxona daromadlilikini oshirish bo'yicha amaliy taklif va tavsiyalar

Korxonalarda daromadlilikni oshirish uchun quyidagi amaliy chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

1. Moliyaviy tahlil tizimini takomillashtirish. Daromadlar, xarajatlar va foyda ko'rsatkichlarini muntazam tahlil qilish hamda rentabellik dinamikasini kuzatib borish.

2. Xarajatlarni boshqarish tizimini joriy etish. Xarajatlarni turlari bo'yicha tasniflash, ortiqcha sarflarni aniqlash va resurslardan tejamkor foydalanish.

3. Ishlab chiqarish jarayonlarini modernizatsiya qilish. Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va mehnat unumdorligini oshirish.

4. Marketing faoliyatini rivojlantirish. Bozor talabini o'rganish, yangi sotuv kanallarini yaratish va mijozlar bilan ishlash tizimini takomillashtirish.

5. Xodimlar malakasini oshirish. Xodimlarni muntazam o'qitish, mehnatni rag'batlantirish va samarali boshqaruv usullaridan foydalanish.

6. Moliyaviy rejalashtirishni kuchaytirish. Pul oqimlari, investitsiyalar va aylanma mablag'larni samarali boshqarish.

7. Innovatsion faoliyatni rivojlantirish. Yangi mahsulot va xizmatlarni ishlab chiqish, ishlab chiqarish texnologiyalarini takomillashtirish.

Ushbu chora-tadbirlarni korxonaning faoliyat turi, moliyaviy imkoniyatlari va bozor sharoitlaridan kelib chiqib amalga oshirish daromadlilikni oshirishga xizmat qilishi mumkin.

5. Daromadlilikni oshirishning iqtisodiy samaradorligini baholash

Korxona daromadlilikini oshirishga qaratilgan tadbirlarning samaradorligini baholash uchun moliyaviy ko'rsatkichlarning o'zgarishini tahlil qilish lozim.

Masalan, korxona mahsulot tannarxini kamaytirish va sotuv hajmini oshirish orqali sof foydasini ko'paytirishi mumkin. Biroq bunday natijaga erishish uchun amalga oshirilgan xarajatlar va investitsiyalar ham hisobga olinishi kerak.

Quyidagi jadvalda daromadlilikni oshirishga qaratilgan shartli misol keltirilgan.

Ko'rsatkich	Dastlabki holat	Keyingi holat
Sof tushum	1 000 mln so'm	1 200 mln so'm
Sof foyda	100 mln so'm	180 mln so'm
Sof foyda marjasi	10%	15%

Jadvaldagi raqamlar shartli bo'lib, muayyan korxonaning haqiqiy moliyaviy hisobotiga asoslanmagan.

Ushbu misolda sof tushum 20 foizga, sof foyda esa 80 foizga oshgan. Sof foyda marjasi 10 foizdan 15 foizga ko'tarilgan. Bu korxona tushumining har bir so'miga to'g'ri keladigan sof foyda ulushi oshganini ko'rsatadi.

Demak, daromadlilikni baholashda faqat foydaning mutlaq miqdorini emas, balki uning tushum, aktivlar va kapitalga nisbatan o'zgarishini ham hisobga olish zarur.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, korxonaning daromadlilik darajasini oshirish uning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash, raqobatbardoshligini ta'minlash va uzoq muddatli rivojlanishiga erishishda muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, daromadlilikni oshirish uchun xarajatlarni optimallashtirish, ishlab chiqarish samaradorligini yaxshilash, mahsulot sifatini oshirish, marketing strategiyalarini takomillashtirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish va moliyaviy resurslardan samarali foydalanish zarur.

Korxona faoliyatida daromad va xarajatlarni muntazam tahlil qilish, rentabellik ko'rsatkichlarini kuzatish hamda iqtisodiy jihatdan asoslangan boshqaruv qarorlarini qabul qilish muhim o'rin tutadi.

Shuningdek, har bir korxona o'z faoliyatining xususiyatlari, bozor talabi va mavjud resurslaridan kelib chiqib, daromadlilikni oshirishga qaratilgan individual strategiyani ishlab chiqishi lozim.

Umuman olganda, daromadlilikni oshirishga yo'naltirilgan kompleks chora-tadbirlar korxonaning iqtisodiy samaradorligini yaxshilash va barqaror rivojlanishiga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-404-son, 2016-yil 13-aprel.
2. O'zbekiston Respublikasining "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-598-son, 2019-yil 25-dekabr.
3. Brigham, E. F., Houston, J. F. Fundamentals of Financial Management. Cengage Learning.
4. Gitman, L. J., Zutter, C. J. Principles of Managerial Finance. Pearson.
5. Drury, C. Management and Cost Accounting. Cengage Learning.
6. Korxona iqtisodiyoti va moliyaviy menejmentga oid o'quv qo'llanmalar hamda ilmiy adabiyotlar.